

Собаче серце (скорочено)

Михайло Булгаков

Михайло Булгаков

Собаче серце

1

Повість починається з нарікань бездомного пса, лівий бік якого облив окропом кухар зі столової Центральної ради народного господарства. Пес за своє життя пережив багато, але зараз боявся застудитися, бо надворі була хуртовина, а якщо він стане немічним, то хтось приб'є його палицею. З усіх пролетарів пес найбільше ненавидів саме двірників, для нього це була найнижча категорія людей.

Пес притулився у підворітті і вирішив нікуди звідси уже не йти. Раптом він побачив, що з магазину навпроти вийшов якийсь громадянин і наближається до нього. Пес відразу зрозумів, що цей чоловік не харчується стухлою солониною, як інші пролетарі. Він завжди ситий і не працює фізично, а пахло від нього лікарнею і сигаретами. Собака не міг зрозуміти, що цей чоловік міг купувати у задрипаному магазині. Чоловік підійшов до собаки, витяг з кишені ковбасу і почав пригощати, називаючи його Шариком. Собака мало не вдавився ласощами і кинувся слідом за чоловіком, який покликав його за собою. Хоч і обпарений бік нестерпно болів, Шарик біг і тішився.

Коли вони підійшли до дверей будинку чоловіка, Шарик налякався швейцара, який називав доброго чоловіка Пилипом Пилиповичем і розповідав, що в усі квартири будуть вселяти людей, тільки в квартиру Пилипа Пилиповича не будуть. Собака зазнав багато кривд від швейцарів і боявся їх, але цього разу він вільно пройшов у будинок і опинився у квартирі професора.

2

У квартирі Шарик побачив молоду красиву жінку і білому фартусі. Вона питала Пилипа Пилиповича, де ж він взяв такого паршивого собаку. Чоловік пояснив, що пес має не парші, а опік. Він наказав жінці, яку називав Зіною, подати йому халат, а пса завести в оглядову. Зайшовши туди, Шарик подумав, що його заманили у собачу лікарню і примусять зжертви касторову олію, а потім поріжуть ножами бік... Шарик вирішив тікати і влаштував гармидер: перевернув відро, розбив скло. Та його швидко зловив Пилип Пилипович і ще якийсь чоловік, якого пес встиг вкусити за ногу. Потім собаці дали понюхати чогось гидкого, і він заснув.

* * *

Коли Шарик прокинувся, бік не болів. Пес побачив, що він забинтований. Інший чоловік досі був у кімнаті і питав Пилипа Пилиповича, де він знайшов собаку. Той пояснював, що здобув пса своєю ласкою, а це єдиний спосіб, яким треба звертатися до живої істоти. Адже терор нічого не дасть, яким би він не був: білим, червоним, чи

навіть коричневим.

Пилип Пилипович наказав Зіні нагодувати Шарика залишками краківської ковбаси. Служниця сказала, що це велика честь для пса, а ковбасу вона й сама з'їсть. Пилип Пилипович відповів, що ця ковбаса – отрута для людського шлунка, і ні він, ні лікар Борменталь (а так звали другого чоловіка) не будуть лікувати її, коли в неї заболить живіт.

Трохи згодом Шарик опинився у кабінеті Пилипа Пилиповича, де той почав приймати своїх пацієнтів. І от що побачив собака. Спершу в кабінет зайшов якийсь чоловік, який називав Пилипа Пилиповича Преображенського професором, магом і чародієм, який повернув йому молодість. Чоловік скинув штани, а лікар оглядав його. Дивним був лиш колір волосся пацієнта – зелений. Він пояснив, що його надурили при покупці фарби для волосся. Клієнт був задоволений своїм омолодженням і питав, чи не можна зробити ще й щось з сивим волоссям. Професор відповів, що не все зразу. Пацієнт дав Пилипу Пилиповичу пачку грошей і пішов.

Потім зайшла стара дама, якій професор пообіцяв пересадити яєчники мавпи для того, щоб вона помолодшала. Жінка просила зробити їй операцію тут на квартирі, а не в лікарні, і пообіцяла заплатити, скільки потрібно.

Згодом зайшов відомий суспільний діяч і розповів, що від нього вагітна 14-річна дівчина, а він жонатий... Двері відчинялися, змінювалися обличчя, Пилип Пилипович працював, не покладаючи рук.

Собака весь час дрімав, та от ближче до вечора зайшли якісь особливі відвідувачі. Їх було четверо, всі молоді, одягнені скромно. Одна з них була жінкою. Виявилося, що це нове домоуправління: Швондер, Вяземська, Пеструхін і Жаровкін. Вони говорили, що професор займає квартиру аж з семи кімнат, а це надто багато, тож після зібрання мешканців будинку було вирішено забрати його столову та оглядову і поселити туди людей. Преображенський відразу подзвонив до якогось високопоставленого чиновника – Віталія Олександровича, заявив, що припиняє свою діяльність і їде в Сочі. Трубка була передана Швондеру, і після розмови стало ясно, що домоуправлінню втерто носа. Вяземська сказала, що якби професор не був європейським світилом, його потрібно було б арештувати, бо він ненависник пролетаріату. Преображенський підтвердив, що не любить пролетаріат, а потім покликав Зіну і наказав подавати обід. Домоуправління пішло геть.

3

На обід професору і Борменталю було подано нарізану сьомгу, мариновані вугри, сир, ікру, кольорові горілки. Преображенський почав розповідати Івану Арнольдовичу, як саме треба їсти. Він говорив, що ходними закусками і супом закусують тільки недорізані більшовиками поміщики. Їсти потрібно вміти, а більшість людей взагалі цього не вміють. Потрібно не тільки знати, що з'їсти, але й коли і як. І якщо людина турбується про своє травлення, за обідом не варто говорити про більшовизм і медицину, а також до обіду не можна читати радянських газет.

Шарик отримав шматок осетрини і шмат ростбіфа, добре поїв і заснув. Чоловіки

після обіду почали курити. Професор розповів, що вже багато років у парадному вході будинку стояла стійка для калош, і хоч двері не замикалися, жодна пара взуття не пропала. Але у квітні 1917 року пропали усі калоші, три палиці, пальто і самовар швейцара. Відтоді стійка припинила своє існування, і тепер жителі будинку ходять у брудному взутті по мармуровій підлозі і розносять болото. Також з парадних сходів забрали килим, але хіба Карл Маркс забороняв тримати на сходах килими? Чому пролетарій не може залишити калоші внизу і не бруднити мармурову підлогу? Борменталь відповів, що пролетарій взагалі не має калош, але професор сказав, що тепер має, бо ж калоші вкрали. Їх не вкрав сам професор, чи буржуй Саблін, чи цукровозаводчик Полозов. Це зробили ті самі, що приходили сьогодні з домоуправління. То вони хоч могли б знімати ці калоші при вході. У для чого вони прибрали квіти з площадок, чому раз в місяць гасне світло, хоч раніше такого не було? "Розруха", – сказав Борменталь, але професор заперечив. Він вважав, що просто кожна людина повинна робити свою роботу, займатися своїм прямим обов'язком, от тоді і буде порядок. А розруха ця сидить в людських головах.

Згодом професор дав Івану Арнольдовичу 40 рублів – зарплату за сьогоднішній день, і той почав збиратися додому. Преображенський збирався ще в театр, і Борменталь спитав, як він всюди встигає. "Встигає всюди той, хто нікуди не спішить", – відповів професор.

4

Впродовж тижня Шарик з'їв стільки, скільки з'їв за півтори останніх місяці на вулиці. Собака відчував себе щасливим, зустрічав господаря і готовий був терпіти покарання за шкоду, лиш би його не виганяли на вулицю. Шарик розірвав опудало сови і розбив погруддя Мечникова, але Пилип Пилипович не бив його, а говорив, що на людину і тварину можна впливати тільки навіюванням.

Якось для Шарика придбали нашійник та повідок, Зіна повела його на прогулянку. Собака зрозумів, що нашійник означає дуже багато. Зустрічні бродячі пси дивилися на нього з заздрістю, міліціонер не бив, а швейцар сам відкрив перед Шариком двері.

Згодом Шарик дозволив собі завітати на кухню до кухарки Дарії Петрівни. Там він прижився і часто лежав біля плити, отримуючи щось смачне. Він навіть підглядав, як до кухарки приходив якийсь чоловік і обіймав її.

Інколи вечорами Шарик спостерігав за страшними речами, які робив його хазяїн. Він вдягав оранжеві рукавиці і рився у людських мізках, а потім різав їх.

* * *

І ось настав цей страшний день. У Шарика вже були якісь страшні передчуття. Він без апетиту з'їв сніданок, потім Зіна зводила його погуляти. Був вівторок, і прийому в цей день не було. Раптом до Преображенського зателефонував Борменталь і повідомив, що дістав, те що хотів професор. Пилип Пилипович наказав прислузі швидко подавати обід, хоч ще не все було готове.

Дуже скоро прибув Борменталь з чемоданом, з якого погано пахло. Шарика не дали їсти і потягли в оглядову. Зіна допомагала тягнути його туди. Лікарі вдягнули

халати та рукавиці, а собаці дали понюхати чогось, від чого він заснув.

* * *

На операційному столі лежав Шарик, а Борменталь і Пилип Пилипович зголили шерсть і стали пересаджувати собаці людський гіпофіз і яєчка. Ці органи Борменталь взяв від вбитого чоловіка чотири години тому. Лікарям здавалося, що собака не перенесе операції, йому кололи адреналін, але надії було мало. Швидко зробивши операцію, собаку зашили. Преображенський сказав, що собака все одно здохне, але шкода, бо він був ласкавий і хитрий.

5

Далі йдуть записи лікаря Івана Арнольдовича Борменталья. Він писав, що 23 грудня 1924 року собаку, яка мала 2 роки і важила 8 кілограм, було прооперовано. Шарикуну була зроблена перша в Європі операція по пересадці людських гіпофіза і яєчок з придатками. Органи взяті у мертвого чоловіка 28 років. Операція була зроблена для того, щоб дослідити, як впливає гіпофіз на омолодження організму людини. Цілу ніч після операції лікарі чекали смерті собаки, але 24 грудня їй стало краще. Потім були періоди загострення і періоди, коли ставало краще. 28 грудня Шарикуну стало значно краще, з'явився апетит. У наступні дні у собаки почала випадати шерсть, вона почала гавкати, але це було схоже на слова. З 1 січня 1925 року собака сміявся і говорив щось схоже на слова. Шарик почав ходити на задніх лапах, у нього відпав хвіст, він почав говорити всілякі лайливі слова, згодом шерсть лишилася тільки на голові і підборідку. По місту пішли різні чутки, в газетах з'являлися найдивовижніші заголовки. 8 січня Пилип Пилопович зробив висновок, що гіпофіз дав не омолодження, а повне олюдження собаки. Професор вперше виглядав розгубленим. 10 січня Шарика вдягнули, хоч він трохи протестував. Потім його вчили користуватися туалетом.

Борменталь висунув свою гіпотезу: мозок Шарика, коли він був собакою, накопичив різні знання, які тепер він видає, наприклад, різні погані слова, які можна підхопити і вивчити лише на вулиці. Борменталь переїхав жити до Преображенського і ночував з Шариком в приймальні. Він надумав виховати з Шарика психічну особистість, але зрозумів, що професор щось задумав, бо вивчає весь час історію чоловіка, у якого взяли органи. А їх взяли у Кліма Григоровича Чугуєва, якому було 25 років, якого тричі судили. Він грав на балалайці по шинках, а помер тому, що його вдарили ножом у серце у якійсь пивничці.

6

Був кінець січня. Пилип Пилипович читав у газеті замітку про те, що дивна істота в його квартирі – його незаконнонароджений син. Професор покликав Зіну і наказав привести Шарика, який за стіною не переставав грати на балалайці. У кімнату зайшов чоловік маленького зросту з несимпатичною зовнішністю. Костюм його був порваний і в соломі. Він поглядав на професора і курил сигарету. Пилип Пилипович наказав Шарикуну не спати більше в кухні, бо він заважає жінкам. Шариков відповів, що це не жінки, а звичайна прислуга. Професору не подобався зовнішній вигляд підопічного, а також його поведінка, адже Шарик постійно грубіянив, зачіпляв жінок, всюди плював.

Коли Шарик назвав професора татусем, це ще більше розгнівило Преображенського.

Шарик заявив професору, що йому потрібні документи, адже з домоуправління уже питають його, коли він тут пропишеться. Та й для біржі та обліку в армії йому потрібні документи. Шарик сказав, що від сьогодні його зватимуть Поліграф Поліграфович, а прізвище він собі залишить Шариков.

* * *

До професора завітав голова будинкового комітету Швондер, який хотів, щоб Пилип Пилипович написав, що громадянин Шариков Поліграф Поліграфович проживає у нього і "зародився" саме у його квартирі, і потребує документів. Швондер говорив, що не може допустити у будинку проживання особи, яка не має документів та не перебуває на обліку в армії. Тут Поліграф Поліграфович уточнив, що воювати не піде, бо він каліка (має шрам на голові) і йому мали б дати білий білет.

Пилип Пилипович хотів переселити Шарикова у якусь іншу квартиру в будинку, але Швондер сказав, що зараз порожніх квартир немає.

Залишившись наодинці з Борменталем, професор пожалівся, що більше не витримує Шарикова і дуже втомився від цього всього. Раптом у квартирі почався якийсь гармидер. Чоловіки вибігли і дізналися від Зіни, що Шариков ловить у квартирі кота. Шариков опинився у ванній, з якої згодом не міг вибратися, бо замок не відкривався. До цього ж Шариков висмикнув кран, і вода заповнювала ванну кімнату. Професор наказав Борменталю відпустити всіх пацієнтів, бо сьогодні приймати уже не буде. Довелося бігти по швейцара Федора, щоб він визволив Шарикова. Коли двері ванної відчинилися, вода затопила квартиру. "Бити будете, татусю?" – донісся з ванної голош Шарикова. "Бовдур", – коротко озвався Пилип Пилипович.

Зіна і Дарія Петрівна почали прибирати, а настирливі пацієнти усе домагалися зустрічі з професором. Швейцар Федор пожалівся професору, що Шариков вибив скло у вікні сьомої квартири і пристає до жінок. Пилип Пилипович заплатив за скло. Більше він не міг терпіти, тому зловив Шарикова і замкнув у приймальній.

7

Якось Шариков попросив Борменталю зводити його в цирк, хоч професор радив піти в театр. Шарикову зовсім не подобався театр, бо він вважав, що там валяють дурня, і "одна контрреволюція". Тоді Пилип Пилипович запропонував йому прочитати якусь книжку, але Шариков розповів, що уже читає переписку Енгельса з Каутським, але від цієї писанини у нього голова пухне. Потім він заявив, що всю власність треба поділити між людьми, адже одні живуть у сімох кімнатах, а інші не мають нічого. Професор зрозумів, що натяк про нього. Він разом з Борменталем накинулися на Шарикова з обвинуваченнями, адже той поламав вчора кран, вбив кота, вкусив даму на сходах, зірвав прийом пацієнтів. Довідавшись, що книжку Шарикову дав Швондер, професор наказав Зіні знайти і спалити її.

Пізніше Іван Арнольдович поїхав з Шариковим у цирк, але перед цим прочитав, чи не буде у програмі котів. А професор чомусь дістав банку з частиною мозку Шарика і уважно її розглядав. Потім він надійно сховав банку, замкнувши у шафі.

Невідомо, на що наважився Пилип Пилипович. Протягом наступного тижня він нічого дивного не робив. Днів через десять після історії з котом і водою Шариков отримав свої документи. Професор сказав, що знайде йому квартиру, але Шариков заявив, що не дурний, щоб з'їжджати звідси, адже він член житлового товариства, тому йому у Преображенського належить 16 квадратних аршинів. Пилип Пилипович сказав, що скоро не витримає і застрелить того Швондера, а Шарикову пригрозив, що не годуватиме його, якщо вестиме себе погано.

Наступної ночі Борменталь і професор сиділи в кабінеті і міркували про останні події, бо цього вечора Шариков вкрав у професора гроші, пропав з квартири, а потім повернувся пізно п'яний і у компанії двох невідомих, які виявили бажання тут ночувати. Поки швейцар дзвонив у поліцію, невідомі пішли, але встигли вкрати малахітову попільничку, боброву шапку і палицю професора. Шариков насмілювався заявити, що це все вкрала Зіна.

Чоловіки курили, Борменталь шептав Пилипу Пилиповичу, що найкращий вихід – позбавитися назавжди Поліграфа Поліграфовича. Та професор був категорично проти, бо їх можуть викрити. Його, професора, може ще не сильно покарають, а от Борменталья... Та професор признався, що дуже шкодує про свій експеримент. Він говорив, що собаці можна пришити мозок Спінози чи ще когось дуже мудрого, але це зовсім не потрібно, бо будь-яка звичайна жінка може народити генія, адже природа про це подбала. Борменталь запропонував, що сам нагодує Шарикова миш'яком. Пилип Пилопович строго заборонив: ніколи не можна йти на злочин, потрібно жити з чистими руками. Борменталь сказав, що коли Шарикова обробить Швондер, буде ще гірше. Та професор сказав, що Шарикова хтось може налаштувати і проти Швондера. Борменталь погодився, адже Шариков – людина з собачим серцем. Та тут професор заперечив: Шариков проявляє уже тільки залишки собачого, і в нього вже не собаче, а людське серце, але найгірше з усіх, які існують у природі.

Раптом чоловіки почули шум. Вони вийшли з кімнати і побачили, що Шарикова тягне Дарія Петрівна. Виявилося, що негідник заліз у спальню прислуги, та на щастя його помітили, поки він не накоїв біди. Борменталь накинувся на п'яного Шарикова, професор просив спинитися. Борменталь відклав покарання до ранку, коли Поліграф витверезіє.

Та зранку Поліграф Поліграфович зник з квартири. Борменталь побіг у домуправління, бо думав, що втікач там. Але там його не було, а Швондер кричав, що він не сторож вихованця професора, тим більше що цей вихованець вчора взяв тут сім рублів. Швейцар обшукав увесь дім, та Поліграфа не було ніде. З'ясувалося, що Шариков прихопив з собою бутилку алкоголю з буфету, свої документи і три рублі, які позичив у Дарії Петрівни. Остання разом з Зіною висловлювали надію, що Шариков більше не повернеться.

Та скоро Поліграф Поліграфович прибув додому. Його привезла вантажівка, і він

усім розповів, що знайшов собі роботу – завідує підвідділом очищення міста Москви від бродячих тварин (котів та інших), а влаштував його Швондер. Шариков почав вибачатися перед жінками за свою нічну витівку, а Борменталь кинувся його душити.

Після цього у квартирі два дні був спокій. Поліграф Поліграфович зранку їхав на роботу, а ввечері тихо їв у компанії професора і Борменталья. Хоч Борменталь і Шариков спали в одній кімнаті, вони не розмовляли. А через два дні Шариков привів у квартиру якусь жінку і оголосив, що одружується з нею. Професор серйозно поговорив з жінкою і розповів про "походження" Шарикова. Виявилося, що Поліграф збрехав їй, що був поранений на війні. Жінка пішла геть.

Наступного дня до професора прийшов його колишній пацієнт. Він був у воєнній формі, дуже просив прийняти його і таки добився до Преображенського. Пацієнт сказав, що хоче попередити, і витяг з портфеля документ, який дав професору.

Пилип Пилипович прочитав донос Шарикова. Той писав, що професор погрожував вбити Швондера, що говорить контрреволюційні речі, наказав спалити книгу Енгельса, а асистент Борменталь в усьому підтримує його, живе у його квартирі, хоч там не прописаний. Донос був завірений Швондером.

* * *

Коли Поліграф Поліграфович вернувся з роботи, професор покликав його в оглядову. Там уже був Борменталь. Пилип Пилипович наказав Шарикову зібрати усі речі і забиратися геть з квартири. Та Шариков раптом витяг револьвер. У Борменталья впала сигарета... А через кілька секунд Пилип Пилипович уже бігав від шафи до кушетки, на якій лежав Шариков, а у нього на грудях поміщався хірург Борменталь і душив його маленькою білою подушечкою.

Цього дня професор написав на входних дверях оголошення про те, що не приймає. Зіні і Дарії Петрівні він наказав замкнути усі двері. У квартирі цього вечора була абсолютна тиша.

Епілог

Вночі через десять днів до квартири професора зайшла міліція, слідчий і купа народу, серед якого – Швондер і швейцар Федор. Міліціонери мали ордер на обшук. Пилип Пилипович спитав, у чому причина. Йому пояснили, що його, Борменталья, Зінаїду Буніну і Дарію Іванову звинувачують в убивстві Поліграфа Поліграфовича Шарикова. Професор сказав, що це його пес, якого він оперував. А потім Пилип Пилипович покликав Шарика. З кабінету вибіг собака. Декуди він мав лисини, а на лобі мав шрам. Соба пройшов трохи на задніх лапах, а потім скочив на крісло. Міліціонери не вірили очам. Вони сказали, що Шариков служив в очистці... Професор перебив і сказав, що туди Шарика записав Швондер, а потім додав, що наука не знає способів перетворювати звірів у людей. Більше проти професора звинувачень не було, тож квартиру покинули усі непрохані гості.

* * *

Шарик лежав на килимі. Його трохи боліла голова після операції, але він думав, що йому все-таки дуже добре живеться у професора.